

útvesztőben járunk: a csalóka humor végső soron megtévesztő lepelbe burkolja az irodalom (stílusok, műfajok, korok, motívumok) és a kultúra (művészeti ágak, személyi kultuszok, nyelvek) sűrűjéből kiragadott színes tanmeséket, melyek lehetnének akár az élet eljátszott, megjátszott, eltúlzott részletei is. De haladjunk csak sorjában...

Bán Zsófia irodalomtörténész és irodalomkritikus. Ezen belül foglalkozik amerikai irodalommal, vizuális kultúrával, irodalomelmélettel, és gender-kérdésekkel is. Kortárs írónőről lévén szó szinte természetesnek vehetjük, hogy a társadalmi nemek kérdései foglalt helyet bírnak, és teljes természetességgel furakodnak harmadik önálló kötetének történetei közé. Olvasókönyvről lévén szó, tanári pályájának (ELTE, Amerikanisztika tanszék) nyomai is kétségbevonhatatlanul tükröződnek a formán. Továbbá, a könyv borítóját és lapjait díszítő apró képek kapcsolatban állnak a képek és a szöveg összefüggéseit vizsgáló korábbi tanulmányaival. A művészeti ágak közötti *absztrakció* (képzőművészet és irodalom viszonya) külön elgondolkodtat, s ezáltal hozzáad valamiféle többletjelentést, egy sajátos hangulatot a végső hatáshoz. Ez azonban fenntartásokat szül: kétségkívül még eredetibbé varázsolja a formát a különös margó, de más szempontból, értelmezhetjük az olvasói szabadság, a képzelőerő korlátozásának, sőt!, akár megzavarásának, hiszen legtöbbször hiába keresünk kapcsolatot, egyértelmű összefüggéseket még a novellák között is, ezt a nehézséget még tovább fokozzák (és az eredeti olvasmányélményt eltorzítják) a vizuális hatások. Ennek következményeképpen pedig egy kieroszakolt, hibrid hatást váltanak ki az olvasóból.

Egy harmadik — jóval bensőségebb — szempontból vizsgálva a kép — szöveg kérdést, súlyos mondanivalóra lelhetünk. A borítón még színes, vidám ikonok a belső oldalakon elszürkülnek, és magukra öltik a felnőtt lét egységesen sötét tónusait. A szöveg erre (a téma tragikus komolyságának megfelelő) durva szarkazmus helyett a furfangos, finom (és egyben nőies) ironiával játszik rá, ironikus *gesztust* gyakorol: mintha tankönyvet nyújtana a boldoguláshoz a felnőtteknek(!), akiket ezzel le is leplez, hiszen akinek szüksége van erre a tankönyvre — ami csak eljássza, de valójában nem tanít meg boldogulni, nem tár elének igazi megoldásokat — az nem lehet felnőtt. Tehát zsákba-macska az egész, a játék végén már senki nem nevet. A szerzőnő tudatossága felől nincs kétségem, úgyhogy ha Bán Zsófiának ennyire konkrét elképzelései és céljai vannak az olvasójával, ám csak vezessen.

Az írónőről már említettem, hogy szakterülete a társadalmi nemek problémáinak vizsgálata. Nos, ez az *elit leánygimnázium* hatalmas teret nyújt ennek a kérdésnek a sajátos megközelítésére. Természetesen szó van nőkről és férfiakról is. Szó van a hagyományos férfi — nő — ill. bocsánat: nő — férfi — kapcsolatokról (pl. a *Madame de Merteuil megrázza magát*, vagy az *Olympia* c. novellákban), az anyaszerepről (a *Holvan Anya* fejezetben, vagy a *Hogyan nembem* a József Attiláról szóló részben), de leszbikus nők kapcsolatáról (*Éjszakai állatker*) és gyereklányokról

is: testvérekről, akik nem vigyáztak eléggé egymásra és erőszak áldozatává váltak (*Concerto*). Sőt még ikrekről is, akik nem csak egyforma külsővel, de azonos névvel is bírnak, és mindenben összetartanak a környezetükkel szemben (*A két Frida*). Értük, mellettük Bán Zsófia hősiiesen igyekszik szót emelni. Mindezt, ha valaki feltétlenül akarja, kezelheti a *feminista akció* részeként is.

Ez az esti iskola — ha meg akarjuk határozni az oktatás típusát — valójában egy érettségi után elvégezhető sokoldalú képzés, mely az „olvasott szöveg értése” vizsga után lehetőséget adhat a folyamatos önképzéshez az egyetem, kortárs szépirodalomban.

A cél nemes, de mint mindennek, ára van: kemény munka fellazítani az általános- és középiskolában mereven belénk vert hagyományokat, kiszínezni az amúgy fekete-fehérre nyomott történelemkönyveket, és másképp tanulni/tanítani: játszva, nyitottan, élményt nyerve belőlük! Itt már nem szabad meglepődni senkinek, ha kémiából a szerelmet tárgyaljuk, hittanból ezen az órán egy tragikusan végződő erotikus, lesbikus, szerelmes történetet veszünk, művészettörténetből Manet perverzióit elemezzük, magyarból pedig megtanuljuk, hogyan kerülhetünk el egy-egy világraszóló találkozást irodalmunk nagyjaival.

És ha mindezt kibírják a rekeszimizmaink, a kicsöngetés utáni szünetben még nevetgélhetünk tovább.

Antal Balázs

Képeskönyv mindenkinek

(*Bán Zsófia: Esti iskola. Olvasókönyv felnőtteknek. Kalligram Kiadó, 2007*)

Két dologról kell beszélni egyből, úgy tűnik. Először is van egy könyvtárgy a maga harsányságával, formabontó kinézetével, izgalmas vizuális építkezésével és — szervezetségével, másodsor van egy szövegfelület, amely e mögé a látványos képi attrakció mögé (közé) is húzódik, mintegy pajzsként tartva maga előtt (körül) azt. A külsőségek súlyosan emlékeztetnek azokra a könyvekre, amelyek egy-egy látványos gesztussal, okos(nak tűnő) címmel, alcímmel, műfajmegjelöléssel, felütéssel, a kezdő hangütésben artikulálódó problémával, vagy más, látványos és felületes bűvészmutatvánnyal elterelik a figyelmet a lényegről, hogy aztán a kritikák és a recenziók a trükknél ne jussanak tovább, és általában elbűvölve magasztalják vagy évdőve vitasák meg azt, „olvasatlanul” hagyva a szöveget.

Talán ezen emlékeztető miatt éreztem némi rossz szájíz már előre, pedig Bán Zsófia és Eperjesi Ágnes munkája szép, csak taláalomra bele-belelapozva is. Az *Esti iskola* helyenként hivatkozik ugyan képekre, amely képek a margótól elválva be is épülnek a fő tördelési törzsbe, de az oldaltükör különben kettéválik, s Eperjesi Ágnes „válogatása” hol szájbarágósan, hol meg némi asszociatív apparátus mozgósítását várva az olvasótól (gondolom) illusztrálja a szöveget, bár utóbbi tekintetben engem

nem győzött meg a szöveg, hogy sokat nyerhetek, ha megerőltetem magam — hagytam. Inkább azzal foglalkoztam, hogy Bán Zsófia sok és sokféle novelláját hogyan igyekszik rendezni a tankönyv-ötlettel, hogy ugyanis minden novellához hozzárendel egy(-két) tantárgyat, s hogy ki tudja-e használni azt.

Egyetlen *olvasókönyv*ben több mint egy tucat tantárgy mintha a világgalkotás, a teljesség illúziójával kecsegtetne, sőt, ha már iskola és tantárgyak, felöltöttek bennem a fabulák, a példabeszédek, a tanulságos történetek is — de aztán megfogalmazódott az a második számú gyanakvás bennem, hogy a szerző a képi harsányságra akarja terelni a gyanút, holott a trükközés a tankönyv-szerűségben van: a tantárgy főcímeiben, illetve a tanári-jellegű ki- és beszólásokban a szövegek belsejében illetve a végén, az ál-interaktivitást gerjesztő gesztusokban. Rettentő rosszindulatú vagyok — biztos lesznek ezt bőven kitérő recenziók úgysis, így én elintézhetem azzal, hogy mindez ötletes. Hogy néha jó poén (máskor semleges, vagy mondjuk másképpen: semmitmondó). Hogy néha provokáló (máskor meg kézenfekvő). Hogy a könyv, amelyet az olvasó megvesz, kétségtelenül magasabb színvonalú szórakozást nyújtóvá lesz ezekkel az ötletes, eredeti színezékanyagokkal. De mindettől függetlenül a novellákat mégiscsak makacsul szövegekként olvasom, hiába hogy az egyszerű könyvvásárló (-kölcsonzó stb.) előtt nem a maguk póreségében jelennek meg ezek az írások — hiszen Bán Zsófia mégiscsak íróként, *szövegek szerzőjeként* pozicionálja magát.

A tematikai sokszínűség, a gazdag műveltséganyag, az aktív beleírási készség imponálóan merész első széppróza-kötet esetében. Bán Zsófia sokféle eljárást és formát kipróbál, otthonos nyelvi és szemléleti módot, módokat talál és alakít ki. Ha az írásokból elmaradnak az interaktivitást motiváló, laza függést biztosító tanári gesztusok, huszonegy széttartó novella marad, hullámozó színvonalon. Ezek között a népi irodalmat figurázótól a blogoperán és az email-novellán át a túlfűtött erotikáig széles skálán mozog az érdeklődési köre, hogy aztán a kötet maga is kört írva le, eltűnéstől a visszatérésig tartson. Az intertextualitás és -medialitás (a képek mellett filmek és egyéb mozgó- és hangzó anyagok is beidéződnek) vagy az önreflexív jelleg mellett egy olyan kettős beszédet is jellemzőnek vélek a kötet egész anyagára, amelyben a narratív nyelvhasználat egyszerre tárgyával, és önmagának a tárgyhöz való viszonyával szemben is kritikus-ironikus attitűdje tapasztalható meg. Például a kötetnyitó *Holvan Anya* egyszerre olvasható az egyszerű volt-holnemvolt közösségi érdekeltségű népi irodalom paródiájának, s a paródia paródiájának is.

Emlékezetes szövegek a *Gustave és Maxime Egyiptomban*, a *Két Frida*, a *Fidelio*, a már máshonnan is ismert *Éjszakai állatkert*, hát persze, erős a *Concerto*, s hogy ne soroljam tovább, a *Veszedelemes viszonyok Madame de Merteuil megrázza magát* c. végleges lezárása. S ezzel már el is érkezünk oda, hogy e szövegek jelentős része csöppet sem földhözragadt módon többször is utazások köré épül, vagy *valamelyik Amerika*, úgy észak, mint

közép vagy dél, a helyszín, s több esetben visszajár szeptember 11. is — talán ennek feloldásaként szerepel a szerzőről a fülön éppen az, hogy az amerikanisztika tanszéken tanít, és van egy *Amerikáner* c. esszékötete. De ha utazás, ha Amerika, mindez csak díszlet: Bán Zsófiánál a történet, bár valami mindig kívül, több írásban is másodlagos. Inkább nyelvi ötletek és poérok tűnnek a szövegek mozgatórugóinak, motivációs bázisának, azonban a kötet nyelvi egyenmőségének következtében, a történet hiánya vagy észrevétlensége esetén inkább bosszantóan vesztetem el, mint önfeledten az olyan írások között, mint a *Miből lesz a cserebomlás?*, a *Film*, a *Kiűzetés a Paradicsomba*, a *Self-help*, a *Hogyan nem*, vagy a kötetzáró *A nevetés csodálatos visszatérése*.

Bán Zsófia első széppróza-kötete ötletes, játékos és sokszínű, ám a mélység a legtöbb esetben hiányzik a szövegekből. Az igazán jól megdolgozott *Éjszakai állatkerten* kívül a sodró lendületű dikció nem nagyon hagyja elmélyülni a mindenkori narrátort: mindig kívül marad, és amikor meg is próbál „bemerülni”, a nyelv valahogy megakadályozza, hogy a mélyből tudósítson, bár épp ezért a könyv bármikor letehető és folytatható. Talán a kettős beszéd is eredményezi ezt: sok az eldöntetlenség, az állásfoglalás hiánya azt sugallja, hogy a könyv nem nagyon tart téteket. Stílszerűen: nem nagyon van, ami mellett- vagy ellen érvelne. Aki szeret kívül maradni, egyszerre meleg és távolságtartó, játékos-frivol szövegeken jót szórakozni, intellektuális csemegékkel gondolatkísérleteket folytatni, annak tetszeni fog az *Esti iskola* mindegyik írása. Számomra azonban, a sok és sokféle műveltséganyag és érdeklődés mellett, elsősorban inkább olyan, mint egynemely felidézett tantárgy (fizika, kémia, matematika stb.) könyvből és köréből megmaradt tudásom: felszínes.

Györfly Miklós

Két nagyapa — két unoka

Thomas Bernhard és Arno Geiger

Két könyvről készülök itt elmélkedni, de hadd bocsássam mindjárt előre, hogy nem rokonságukról, hasonlóságukról vagy kapcsolataikról lesz szó, mert ilyenek csak alkalmi vagy külsőséges szempontok alapján mutatkozhatnak köztük. Ilyen szempont lehet mindenestre egy irodalmi folyóiraté, amely közleményeiben eleven kontaktust kíván fenntartani a könyvpiac aktuális kínálatával. Ebben az írásban két olyan osztrák

